

Tatai Erzsébet

Nem kell lépcső a mennyországhoz

Panamarenko kiállítása*

Hayward Gallery, London

2000. február 10–április 2.**

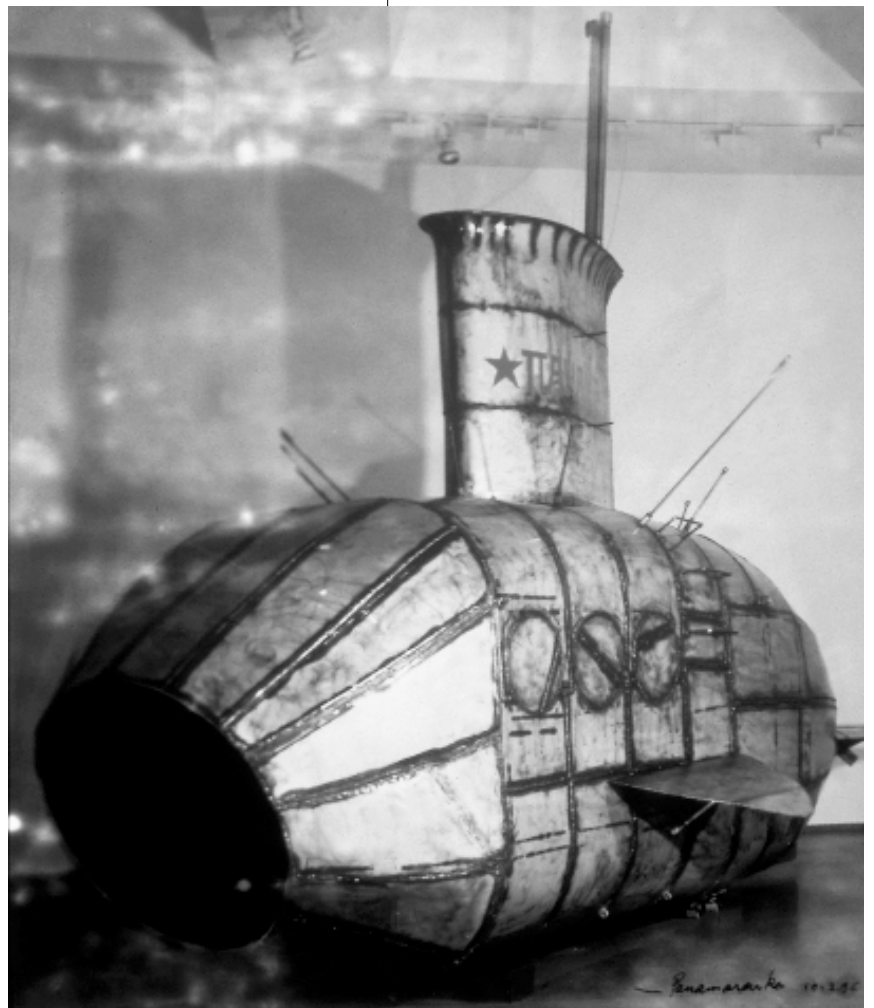
Aki találkozott már Panamarenko-munkával, nem lepődik meg szerkezeteinek furcsaságain. Mégis lenyűgöző volt az, ami a Hayward Galleryben fogadta a látogatót: a sokféle tárgyban tetet-öltött lelemény; annak a technikai hóbortnak ezerarcúsága, ami az ember mozgáslehetőségét kitérítő eszközöket kutatja. Technikai-jellegű tárgyak és ötletvariációk lepték el a termetet. Technikai-jellegesen ezúttal nem a 2000. év elektronikus, fémes csillogású és szilícium-lehető high-technológiáját kell értenünk. Közelebb járunk, ha egy XIX. századi technikai álmodozó műhelyének tárgyait képzeljük magunk elé.

Panamarenko különböző szárnyaló, lebegő, úszó szerkezeteit, repülés-elveinek modelljeit és rajzait állította ki precíz technikai leírásokkal kísérvé. Tengeralattjárót, repülő csészéaljat, *Archeopterix*eknek (ősgyíkmadár) nevezett gépmadarakat – a madár mozgásának tanulmány-modelljeit –, léghajót, levitálásra szolgáló, mágneses erőteret indukáló készüléket, bicikli-meghajtású repülőt olyan hatalmas szárnyakkal, hogy a mennyezetről kell azokat függeszteni, *Pepto-Bismo*-t, azaz ember-helikoptert, vállra szerelt propellerekkel és motoros hátizsákkal. Ezek a hozzávetőleges megfogalmazások csak hasonlatként használhatók; hiszen a tárgyak meglehetősen távol állnak az „igazi” űrhajótól, repülőtől és helikoptertől.

Lényegükhöz tartozik, hogy Panamarenko, bár többnyire ismert technikai megoldásokat alkalmaz és már felfedezett fizikai törvényszerűségekre épít, enyhén szólva sem a járt utakon halad (ha csupán repülés-mánia fűtené Panamarenkót, lehetne pilóta, ha a repülés technikai-profizmusa érdekelné, dolgozhatna repülőgép-szerelőként, konstruktőrként vagy mérnöként). Olyan fizikai felfedezéseken alapulnak szerkezetei, amiket még(?) nem hasznosítottak az alkalmazott tudományok. A „józan megfontolás” számára képtelen megoldásokon jár az esze, gyakran eleve technikailag kudarcra ítélt tárgyakat készít. A technika- és tudománytörténetből azonban azt is tudjuk, hogy sokszor „esztelenségek” és „képtelenségek” váltak a továbbgondolás mozgatórugóivá, ha másképp nem, hát azzal, hogy kibillentették a gondolkodást megrögzött pályáiról.

Panamarenko

Panama, Spitsbergen, Nova Zemblaya, 1996, acél,
600×210×370 cm

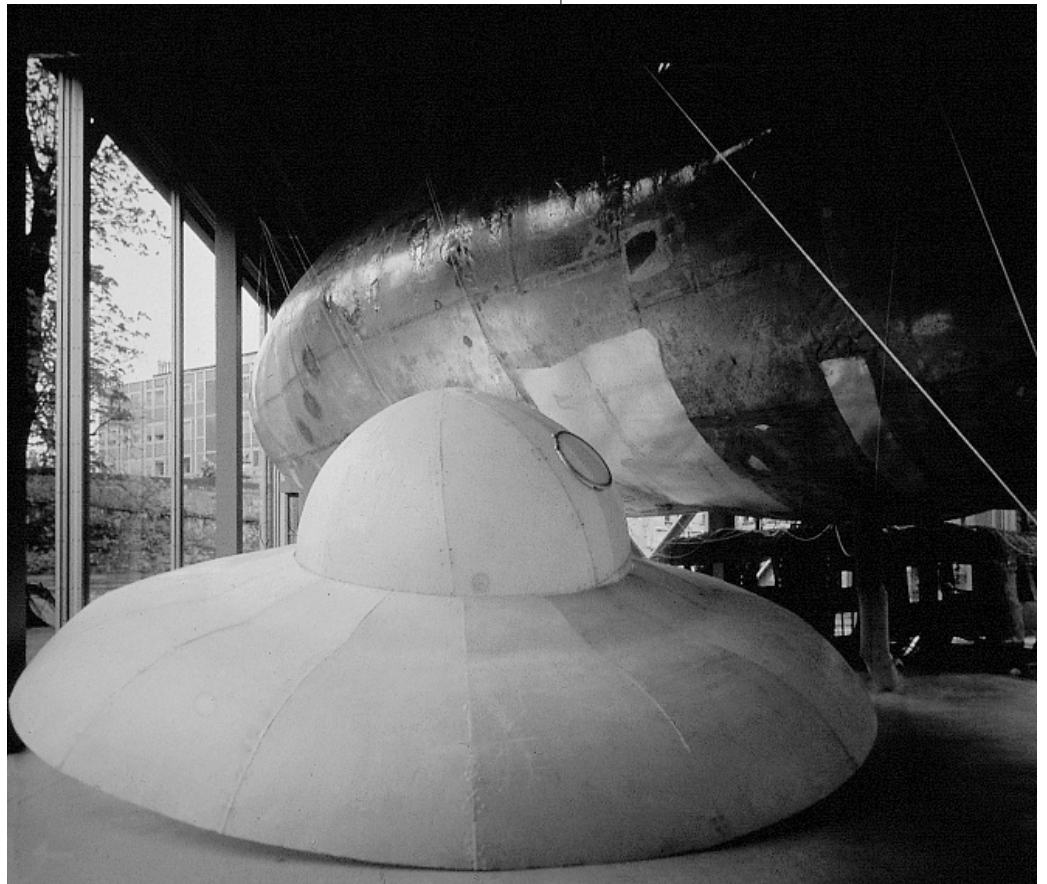
Panamarenko elképzelése szerinti *Bing Motor 1.* (1999) egy újfajta, gravitációs erőt is felhasználó motor lenne: „olyan űrhajót akartam készíteni, ami nem olyan primitív, mint egy rakéta...” – írja, s ezt, vélhetőleg nemcsak a középiskolás szintű fizikusi felkészültségűek számára obskurus magyarázat követi a masina működéséről, majd hozzáfűzi: „Azt gondolom, el tud repülni, csak az a csekélység következhet be, hogy a motor sok apró darabban végzi.” 300 ilyen motorra lenne szükség a 4000 főt befogadó *Ferro Lusto* meghajtásához, amelynek egy kisebb, 7 méter átmérőjű prototípusa (*Bing of the Ferro Lusto X.* 1997) ki is van állítva. A látogatót elsőként fogadó repülő csészéalj karosszériája is újszerű, a művész által a „pop mixture”-nek nevezett anyagból készült. A *Scotch Gambit* (1991) rozsdamentes acélból, drótból és fából elgondolt „nagyon nagy... és... a világon a legszebb csónak” 200 km/óra sebességgel száguldana. Csak az úszótetek érnének a vízhez, „a nagyon szép, aerodinamikus formájú kabin” távolabb helyezkedne el a vízfelszín fölött. „A szárnyashajókkal szemben, amelyek csak akkor emelkednek ki, amikor elérnek egy bizonyos sebességet, és lelassulva visszafeksznek a vízre (ezért a Csatornán gyakran lesznek tengeribetegek az utasok), ez a csónak akkor is szépen megül a vízfelületen, ha a motor defektes lesz. ... Akad egy hátránya is – szól a műszaki leírás –, hogy ki van téve a szélnek, és nem nagyon tud ellenállni a viharoknak.” A fizikában jártas szakértők szerint viszont a mágneses mezőt előállító készülék (*Magnetische Velden*, 1979) valóban működőképes. Kipróbálásakor az „alig” 2 köbméternyi elektromágneses készülék felett 30 cm-re lebegtek mind az alumínium rácok, mind a fém bordák. Igaz, a figyelmeztető felirat szerint gyerekeket nem szabad a közelébe engedni, és kárt tehet az elektronikus vagy mágneses tárgyokban is.

De mire jó, hogy hatalmas tömegek lebegtetnek óriási erőfeszítéssel könnyű testeket – bár a leírás a megoldás eleganciáját, a konstrukció praktikus mivoltát bizonygatja?

Úgy tűnik, Panamarenko munkáival több, mint 30 éve megszállottan kutatja a földi és földönkívüli mozgások különböző formáit, repülést, teret, energiát és gravitációt. Szobraiban mintha egyesítené a tudományt és a művészetet, technológiát és képzeletet, a mechanikus és organikus törvényeket. Csakhogy e tárgyak nem működnek, legalábbis nem úgy, mint ahogy a komoly, megfontolt fizikai-műszaki leírásoknak mutatkozó szövegekből következniük kéne. A formáikkal felidézett technikai világ pedig idejétmúlt. (Ilyen például a Zeppelin alakú *Aeromodeller* is függesztett kosár-utasterével.) Nemcsak, hogy nem funkcionálisak, de megjelenésükben erőteljesen dominál a kézműves-egyedi kivitelezés, ami szintén lejárt technikai világot idéz. Van, aki a magyarországi „barkácsolást” a kelet-középeurópaisággal véli megfeleltetni. De mivel magyarázható a „belga barkács”? Panamarenko atavizmusa Frankenstein elődjére

Panamarenko

Bing of the Ferro Lusto X., 1997, 300×700 cm •
fotó: André Morin

Panamarenko

Archeopterix III. (részlet) 1990.
36×33×25 cm,
balsafa, ragasztó, 12 szervó,
elektronikus chipek

megy vissza. Ő, akárcsak a középkori mesterek, birtokában van a teljességnek, teremtményében még annyi tudás van, amennyit át tud teljesen fogni, műve nem szalad ki a keze alól, nem idegenedik el. A se nem gép, sem nem szobor, hanem a kettő közötti makett-lények ily módon régimódi mikrokozmoszok részesei, miközben Panamarenko kortárs terminológiával operálhadóvól.

Ellentmondásnak vélhető az is, hogy a lehető legkevesebbet utazik, míg rá nem jövünk, hogy szellemes szobraiban megnyilatkozni látszó mozgásmániája ugyanolyan káprázat, mint tárgyainak gépi leleményként való értelmezése. Munkái lényegében látomások, melyek praktikusnak mutatkozó tárgyakban öltenek testet. Panamarenkót sem a repülés, sem a technológia mint konkrét, jelenidejű valóság nem érdekli (bár nyilván lekötik a technikai részletek, megoldások, ahogyan a természetfilozófiai és fizikai okoskodások is), épp ellenkezőleg: mintha a nagy, kézműves, elavult szerkezetekkel az emberi vágyak megvalósításába ölt erőlködés és energia abszurdítására világítana rá.

Panamarenkót nem a repülés, hanem másfajta szabadság vonzza: a gondolkodás maga. A koncepció, a feltalálás, a járatlan utak követése, a problémafelvetés, a megoldási lehetőségek, a fizika hiátusai izgatják. Ezekből építi fel játékkerét – a maga játékaival és játékszabályaival.

Ezt tanúsítják munkáihoz fűzött hosszú magyarázatai: a tárgy eszméje csaknem fontosabb, mint maga a kivitelezett tárgy, mely utóbbi a szöveggel együtt képviseli (egyébként lehetetlen) koncepcióját. A gépek, szerkezetek immanens humorát a műleírásokban – explicite – ironia váltja fel, egészíti ki. A fizikai princípiumok és az általuk vezérelt működési magyarázatok mellett a konstrukció és forma nagyszerűségének méltatása szerepel. Ugyanakkor ártatlanul és látszólagos mérnöki korrektséggel, mintha csak egy-egy apró kis szépséghibát említene, általában komoly működési zavarról is számot ad – ami persze a működési alapelv tisztaságát nem érinti. A fizikai-technikai valóság komplexitásától, a mérnökség sarokkövétől szórakozottan, vagy szórakozottságot mímelve, nagyvonalúan eltekint, hogy teret adjon egy másfajta, a művészi komplexitásnak.

* A XX. század második felének egyik legkülönösebb alkotója 1940-ben született Antwerpenben, és azóta is ott él. Az 1960-as évek elején vette fel a Panamarenko nevet, amellyel hamarosan országos hírévé lett antwerpeni happeningjei révén. Panamarenko kezdetül fogva többre vágyott modernista esztétizálásnál, és ez a törekvése segítette újfajta tapasztalatokhoz. Tevékenységének vannak ugyan párhuzamai, de nem tagolódik egyetlen irányzatba sem.

** A kiállítás május 17-től október 22-ig Baselben, a Jean Tinguely Múzeumban lesz látható.